

Ганна БАХАРЄВА,
старший науковий співробітник
відділу наукових досліджень проблем
судочинства та його удосконалення
Національної школи суддів України

Порушення правил суддівської етики як підстава для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності

Невід'ємним елементом ефективності та незалежності судочинства є відповідальність суддів за порушення морально-етичних норм.

Розуміючи значущість дотримання суддями морально-етичних норм у процесуальній та позапроцесуальній діяльності, уважно спостерігаючи та вивчаючи практику розгляду Вищою кваліфікаційною комісією суддів України скарг громадян з підстав порушення суддями етичних норм, Національною школою суддів України (далі – НШСУ), на яку відповідно до ст. 82 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] (далі – Закон) покладено завдання, зокрема, щодо підготовки суддів та періодичного навчання суддів із метою підвищення рівня їх кваліфікації, за сприяння проекту USAID «Справедливе правосуддя» розроблено та запроваджується дистанційний курс для суддів «Суддівська етика».

Метою зазначеного курсу є ознайомлення слухачів (суддів) з основними положеннями Кодексу суддівської етики [2] в світлі міжнародних стандартів поведінки суддів, поглиблення їх розуміння кожного конкретного принципу професійної етики з метою набуття та удосконалення навиків подальшого застосування цих принципів у судовій та позасудовій діяльності. Слухачі-судді протягом кількох тижнів без відриву від основної діяльності матимуть можливість ознайомитися із тезами лекцій, текстами нормативно-правових актів, міжнародних до-

кументів тощо з питань суддівської етики. Крім цього, під час проходження зазначеного дистанційного курсу слухачі-судді не тільки теоретично ознайомляться із запропонованим матеріалом, а й виконують практичні, контрольні завдання, переглянуть навчальні відеоматеріали тощо.

Один з модулів курсу присвячений основним положенням Кодексу суддівської етики, які регулюють поведінку судді під час здійснення правосуддя. Його зміст розкриває сутність важливих обмежень, які встановлюються для суддів під час здійснення ними професійної діяльності.

Метою даної статті є аналіз правозастосовної практики Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) як суб'єкта дисциплінарних правовідносин, результати якої не тільки дозволяють виявити існуючі порушення суддями встановлених морально-етичних вимог, а й можуть бути визнані джерелом визначення напрямів удосконалення законодавства.

На необхідності удосконалення механізмів дисциплінарного провадження щодо суддів наголошувалося у працях Л.Є. Виноградової, В.П. Кохан, В.Т. Маляренка, І.Є. Марочкіна, С.В. Подкопаєва та інших.

Професійна етика судді базується насамперед на визнаних у суспільстві нормах моралі. Остання набула законодавчого визначення у ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року [3] як система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість та справедливість. Необхідно зазначити, що норми суспільної моралі діють у тих ситуаціях, коли правові приписи не встановлюють для суддів конкретних правил поведінки, яка відповідає кращим суспільним уявленням про судову владу та її носіїв [4].

Основні положення, які безпосередньо стосуються суддівської етики, містяться у Загальній (універсальній) хартії судді, схваленій Центральною радою Міжнародної асоціації суддів 1999 року (статті 6-7), Рекомендації Комітету Міністрів РЄ № R (94) 12 «Щодо суддів: незалежність, дієвість і обов'язки» 2010 року (статті 59-65, 72, 73), Європейській хартії про закон «Про статус суддів» 1998 року (Розділ 1), Висновку № 3 (2002 рік) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів РЄ про принципи та правила, що регулюють поведінку суддів, зокрема етичні норми, несумісну з посадою поведінку та неупередженість.

Статтею 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що питання етики суддів визначаються Кодексом суддівської етики (далі – Кодекс), затвердженим з'їздом суддів України. Цей документ, ухвалений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року, містить низку рекомендацій суддям у період перебування на посаді щодо належної поведінки як у службовій, так і у позаслужбовій діяльності. У

Кодексі наголошено, що судді добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і у позасудовій поведінці. Отже, норми суддівської етики, розроблені й затверджені органами суддівського самоврядування, виступають важливим орієнтиром для професійної та позаслужбової поведінки судді [5].

До порушень, які мають своїм наслідком підрив авторитету правосуддя, а отже, можуть бути підставою для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, законодавством України віднесено: систематичне або одноразове порушення правил суддівської етики (п. 4 ч. 1 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») та порушення присяги судді, зокрема морально-етичних принципів поведінки судді (ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» [6]).

У спільному Висновку Венеціанської Комісії і Дирекції з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи щодо Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» (Венеція, 15–16 жовтня 2010 року) [7] звернуто увагу на необхідність більш чіткого регулювання норм, що передбачають дисциплінарну відповідальність суддів і наголошувалось: «Точність і передбачуваність підстав для дисциплінарної відповідальності є необхідним для правової визначеності і особливо для гарантій незалежності суддів; тому слід намагатися уникати нечітких підстав або широких визначень. ... Нечіткі терміни можуть призвести до можливості використання їх як політичної зброї проти суддів».

У Висновку констатується, що «підстави для дисциплінарної відповідальності, як і раніше, дуже широко окреслені, і для забезпечення незалежності судової системи потрібне більш чітке регулювання» [8].

Необхідно зазначити, що ефективне регулювання процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення суддівської етики, суворе дотримання законності під час її здійснення є показником реалізації міжнародних стандартів у галузі судочинства та гарантування державою незалежності суддів. Процедури дисциплінарної відповідальності суддів спрямовані на реалізацію двох взаємопов'язаних завдань – гарантування законності відправлення правосуддя та незалежності суддів [9].

На сьогоднішній день є недосконалим та залишається актуальним питання визначення механізму притягнення судді до відповідальності за порушення правил суддівської етики, оскільки її оцінка залежить виключно від того органу, який уповноважений накладати дисциплінарні стягнення з цих підстав. Особливість статусу суддів має суттєвий вплив на визначення підстав дисциплінарної відповідальності суддів, кола суб'єктів, які

можуть ініціювати питання про дисциплінарну відповідальність суддів, органів, що правомочні вирішувати такі питання.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 83 Закону систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, є підставою дисциплінарної відповідальності судді. Це положення дає досить обґрунтовані підстави вважати, що будь-яке грубе порушення норм Кодексу суддівської етики матиме наслідком накладення дисциплінарних стягнень на суддю. Однак відповідно до ст. 4 Кодексу порушення правил етичної поведінки, встановлених ним, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини. Голова Верховного Суду України Я. Романюк зазначив, що для притягнення судді до відповідальності необхідно, щоб вчинене ним порушення було грубим, або систематичним, внаслідок чого мав місце підрив авторитету правосуддя [10]. Порушення морально-етичних принципів поведінки судді є підставою для конституційної відповідальності судді, тобто звільнення його з посади (п. 4 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» [11]).

З квітня 2011 року по листопад 2012 року (станом на 12.11.2012 року) до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України надійшло 709 звернень (скарг, заяв) щодо поведінки суддів. Однією із підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, як зазначалося у зверненнях, було порушення правил суддівської етики. Керівник служби дисциплінарних інспекторів секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України зауважує, що на практиці встановити і довести факт порушення суддею правил суддівської етики дуже важко, а тому у більшості випадків результатами розгляду таких звернень є ухвалення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про відмову у відкритті дисциплінарного провадження [8].

Узагальнення практики Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції свідчить, що порушеннями правил суддівської етики вважається: безпідставне заявлення самовідводу, внесення змін до тексту судового рішення після його ухвалення і проголошення, виготовлення різних варіантів одного і того ж рішення у справі, вживання суддею нецензурних висловлювань, зловживання алкоголем і систематичне з'явлення на робочому місці у нетверезому стані; створення конфліктних ситуацій у колективі; позапроцесуальні контакти зі сторонами у справі, яку розглядає суддя; ведення способу життя, який не відповідає матеріальному становищу судді, тощо [10].

Іноді порушення процесуальних норм, а також правил внутрішнього трудового розпорядку суду можуть суперечити етичним стандартам суддівської діяльності. Якщо суддя систематично затримує виготовлення процесуальних документів, грубо поводить із учасниками провадження

по справі, порушує процесуальні строки, то такі дії вже можуть бути підставою для відповідальності судді. При цьому необхідно зауважити, що порушення суддею етичних норм поза службовою діяльністю, якщо це не пов'язане із відправленням правосуддя, не може розглядатися як підстава для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, хоча за своєю суттю і підриває авторитет правосуддя в очах суспільства.

Сьогодні досить складно стверджувати, що у питаннях притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення морально-етичних норм є єдина практика або єдиний механізм. Оцінюючи дії суддів із точки зору порушення ними правил суддівської етики, дисциплінарний орган зазвичай не наводить формулювання конкретного правила, яке порушено, хоча такі правила конкретно визначені у Кодексі; не посилається на акти, які закріплюють такі правила; окремо на аналізує дії судді з точки зору таких критеріїв як «систематичність», «грубість», «підрив авторитету правосуддя» тощо. Трапляються непоодинокі випадки, коли суддів притягували до дисциплінарної відповідальності посилаючись на Правила поведінки працівника суду, затверджені Рішенням Ради суддів України № 33 від 6 лютого 2009 року [12] (рішення ВККСУ від 26 квітня 2012 року), за неприбуття на засідання ВККСУ без повідомлення причин (рішення ВККСУ від 19 квітня 2012 року) або за неакуратне складення із точки зору орфографії рішення суду (рішення ВККСУ від 13 вересня 2012 року).

Виділяючи напрями вдосконалення чинного законодавства у частині визначення підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, слід вказати насамперед на необхідність закріплення дефініції «дисциплінарний проступок судді», у тому числі дисциплінарний проступок у вигляді порушення суддею норм суддівської етики [8].

На нашу думку, підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення правил суддівської етики є допущення порушення як норм процесуального законодавства, так і обов'язків судді як представника судової гілки влади. Уповноважені на притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності органи повинні оцінювати відповідні дії або бездіяльність суддів, ураховуючи спрямованість умислу судді та негативні наслідки, які настали внаслідок цього. Доцільно було б передбачити процедуру дискваліфікації та самовідводу, коли за недостойну поведінку суддя повинен сам залишити посаду, оскільки неетична поведінка – чи то у залі суду, чи у побуті – негативно впливає на розгляд справ, ведення процесу та ухвалення судових рішень.

Також варта підтримки пропозиція С. Прилуцького про запровадження критеріїв оцінки діяльності судді, перелік яких доповнено встановленням відповідності поведінки судді правилам суддівської етики [8].

З огляду на це, існує багато невизначеностей та складнощів у процедурі

та підставах дисциплінарного провадження щодо суддів за порушенням ними норм суддівської етики, а тому необхідно переглянути положення відповідного законодавства та привести їх у відповідність до міжнародно-правових стандартів у цій сфері.

Необхідно також звернути увагу на міжнародний досвід з цього питання, зокрема – канадський. Наприклад, у Канаді скарги на дії суддів розглядає Канадська суддівська рада. Згідно з офіційними статистичними даними в 2010–2011 роках на суддів було подано 156 скарг, із них 140 скарг було відхилено. Комісія може висловити занепокоєння поведінкою судді, вона також може надавати певні рекомендації про усунення тих чи інших проблемних моментів у професійній діяльності судді [11].

Отже, норми суддівської етики виступають важливим орієнтиром для професійної та позаслужбової поведінки судді. Їх порушення може стати підставою для юридичної відповідальності судді, якщо мало місце порушення процесуального законодавства або визначених законом обов'язків судді. Вихідним критерієм накладення санкцій на суддю має бути забезпечення прав та основоположних свобод осіб, які були учасниками судового провадження.

Перелік використаних джерел

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
2. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).
3. Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року № 1296-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.
4. Халдеев Л.С. «Судья в уголовном процессе: практическое пособие / Л.С. Халдеев – М. : Юрайт, 2000. – 501 с.
5. Овчаренко О.М. «Порушення етичних норм як підстава відповідальності судді» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/46.pdf.
6. Закон України «Про Вищу раду юстиції» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>.
7. Міжнародні стандарти незалежності суддів: зб. док/ відп. за випуск А.Г. Алексеев. – К. : Поліграф-експрес, 2008. – 184 с.
8. Мельник М. «Узагальнення дисциплінарної практики щодо суддів як джерело вдосконалення законодавства», Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013 рік, № 1. – 4 с.
9. Будут ли наказывать судей за нарушение «этических» норм? [Електронний

ресурсе] – Режим доступу: <http://sud.ua/news/2013/02/25/47448-bydyt-li-nakazivat-sydej-za-naryshenie-eticheskikh-norm>.

10. Куйбіда Р., Серета М. «Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики», К., ЦППР, 2013. – 29 с.

11. Адель Кент «Про процедуру подання скарги на дії судді у Канаді», Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2012 рік. – № 3. – 19 с.

12. Правила поведінки працівника суду, затверджені Рішенням Ради суддів України від 6 лютого 2009 року № 33 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://court.gov.ua/userfiles/PravPovPracSudu.pdf>.

БАХАРЄВА Г. Порухення правил суддівської етики як підстава для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

У статті на підставі системного аналізу внутрішнього та міжнародного законодавства розглядаються питання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності із підстав порушення ними правил суддівської етики.

Ключові слова: професійна етика, правила суддівської етики, механізм та правила притягнення до відповідальності, практика дисциплінарних органів, підриг авторитету правосуддя.

БАХАРЕВА А. Нарушение правил судебной этики как основание для привлечения судей к дисциплинарной ответственности.

В статье на основании анализа внутреннего и международного законодательства рассматриваются вопросы привлечения судей к дисциплинарной ответственности по основаниям нарушения ими правил судебной этики.

Ключевые слова: профессиональная этика, правила судейской этики, механизм и правила привлечения к ответственности, практика дисциплинарных органов, подрыв авторитета правосудия.

BAKHAREVA G. Violation of rules of judicial ethics as ground for prosecution to the judicial disciplinary responsibility.

The article is based on a systematic analysis of domestic and international law deals with the judicial discipline responsibility of the grounds of violation of the rules of judicial ethics.

Key words: professional ethics, rules of judicial ethics, mechanism and rules prosecution practice of disciplinary responsibility, practice of disciplinary bodies, undermining the authority of the judiciary.